

що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані із зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання. Таким чином, неявка заявника, яким було ініційовано судовий спір, без поважних причин у судові засідання є зловживанням сторони своїми процесуальними правами, що є неприпустимим.

Отже, учасник цивільного процесу має здійснювати свої процесуальні права відповідно до їх призначення, яке або прямо визначено змістом того чи іншого суб'єктивного права, або вочевидь випливає з логіки існування того чи іншого суб'єктивного процесуального права.

Держава в особі судових органів повинна забезпечити особі право на використання наявних засобів правового захисту, зацікавлені особи повинні розраховувати на те, що процесуальні норми судочинства будуть застосовані, а неналежне використання своїх прав не стане перешкодою для реалізації права сторони на виконання судового рішення.

Зловживання процесуальними правами є можливим, якщо внаслідок реалізації права створюється перешкода у вирішенні завдань цивільного судочинства. Механізм зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа, яка прагне до досягнення певних правових наслідків, здійснює процесуальні дії (бездіяльність), зовні «схожі» на юридичні факти, з якими закон пов'язує настання певних наслідків. Незважаючи на те, що такі дії мають повністю штучний характер, тобто не підкріплюються фактами об'єктивної дійсності, певні правові наслідки, які вигідні особі, все ж таки можуть існувати [5]. Відтак, до зловживань процесуальними правами, опираючись на практику Європейського суду з прав людини, також слід відносити звернення до суду за захистом «порушених прав» особою, яка не має статусу сторони чи учасника у справі, а також без обґрунтування, коли та в який спосіб було порушено права чи законні інтереси особи, а також свідоме ігнорування заявником процедури розгляду його справи.

Список бібліографічних посилань

1. Цивільний процесуальний кодекс України : закон України від 18.03.2004 №1618-IV : ред. від 19.10.2019 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 20.10.2019).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 : ратиф. законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 (дата звернення: 20.10.2019).
3. Рішення Європейського суду з прав людини від 18.11.2010 у справі «Мушта проти України» // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_660 (дата звернення: 20.10.2019).
4. Рішення від 07.07.1989 року у справі «Юніон Аліментаріа Сандерс С. А. проти Іспанії» // Судова влада України : сайт. URL: <http://te.arbitr.gov.ua/sud5022/pres-centr/news/499493> (дата звернення: 20.10.2019).
5. Монаєнко А. Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Юридична газета*. 2019. URL: <http://kdkako.com.ua/zlovzhivannya-procesualnimi-pravami-v-administrativnomu-sudochinstvi> (дата звернення: 20.10.2019).

Одержано 29.10.2019

УДК 347.941

Яна Михайлівна САДИКОВА,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри юридичних дисциплін Сумської філії

Харківського національного університету внутрішніх справ;

 <https://orcid.org/0000-0002-2841-8324>

ЩОДО ПРИНЦИПІВ СУДОВОГО ДОКАЗУВАННЯ

На всіх стадіях судового процесу здійснюється доказова діяльність, яка об'єктивується в різних процесуальних дій. Доказування, як і судовий процес, є нерозривним. Доказова діяльність починається з моменту ініціації процесу (для позовного провадження існує вимога ст. 175 ЦПК України одночасно з позовною заявою подати докази, які підтверджують вимоги сторони) або навіть до самої ініціації процесу (забезпечення доказів до подачі позовної заяви в порядку ч. 4 та 5 ст. 116 ЦПК України) і пронизує весь судовий процес. Актуальними та нагальними для сучасної процесуальної науки є узгодження загальних процесуальних принципів і принципів судового пізнання та доказування.

Доказування являє собою діяльність і, відтоді, слідуючи діяльнісному підходу, вартою уваги є структура методології дослідження діяльності (характеристика діяльності, логічна структура та часова структура діяльності). Так, першим блоком цієї структури є загальні характеристики діяльності: особливості, принципи, умови, норми [1, с. 14].

Говорячи про принципи доказування в літературі висвітлюються як принципи доказування, так і принципи доказового права. З першого погляду – це різні поняття та явища, оскільки доказування представляє собою діяльність учасників процесу, а принципи в такому разі мають відображати мету такої діяльності та визначати її межі та основні правила.

Доказове право в об'єктивному розумінні¹ – це сукупність процесуальних норм, що складають загальні положення про докази та доказування (про предмет доказування, про докази та засоби доказування, розподіл тягара

¹ Упускаючи питання визначення місця цього права в системі права.

доказування, належності, допустимості, підстави звільнення від доказування), а також щодо збирання, подання, дослідження та оцінки доказів [1, с. 179]. Окрему групу цивільних процесуальних норм в загальному масиві норм, що регулюють судові доказування, складають норми, якими встановлюються принципи цивільного процесуального права, які, в свою чергу, реалізуються в доказовій діяльності. Бути принципом права означає бути основною засадою як правового регулювання відповідної сфери суспільних відносин, і одночасно бути загальним правилом поведінки учасників цих правовідносин, тобто виступати в якості норми. В якості норми принципи цивільного процесу є регуляторами поведінки учасників процесу. Принципи стають стимулятором і в той же час моделлю правомірної діяльності або бездіяльності. Особливість норм-принципів цивільного процесуального права полягає в тому, що вони є первинними у структурі цивільного процесуального права і не виводяться з інших норм. Навпаки, інші норми повинні відповідати, конкретизувати норми-принципи [3, с. 116].

Таким чином, співставляючи принципи доказування та принципи доказового права слід дійти висновку, що вони в багатьох моментах співпадають, однак при цьому розходяться в цілях визначення, у своїх функціях, напрямках та формах реалізації. При цьому принципи доказування та принципи доказового права не повинні і не можуть протирічити один одному.

Переважає більшість вчених процесуалістів схильється до тієї точки зору, що процес доказування у судовому процесі ґрунтується на принципах, що закріплені у відповідному процесуальному законодавстві. Однак є ряд відступів від загальної позиції. Роблячи огляд спеціалізованої літератури з питання принципів доказування та доказового права зробимо декілька цитувань/витягів.

Так, на думку Т. С. Таранової є загальні та специфічні принципи доказування. І якщо загальними є принципи цивільного процесу, які безпосередньо пов'язані з доказуванням (принцип об'єктивної істини, змагальність і диспозитивність), то специфічні витікають із загальних, не протирічать ним і підкреслюють особливості процесу доказування в цивільному процесу. Так, до специфічних принципів науковець відносить: принцип обов'язковості доказування, який означає, що всі факти, які входять до предмета доказування і покладені судом в основу судового рішення, підлягають доказуванню; принцип моральності, що спрямований на недопущення зловживань у процесі доказування та збереження ставлення з повагою до кожного його учасника; принцип своєчасності доказових дій, який побудований на засадах цивільного судочинства; принцип прямого і опосередкованого сприйняття доказової інформації; принцип оцінки доказів [4].

О. О. Нахова, не виділяючи загальних та спеціальних принципів, називає принципами доказування такі:

- принцип розкриття доказів сторонами;
- принцип безпосереднього дослідження доказів судом;
- принцип недопустимості доказів, отриманих із порушенням закону;
- принцип процесуального керівництва суду доказовою діяльністю осіб, які беруть участь у справі [5].

Взагалі судові доказування пов'язані з метою і завданнями судочинства, що в свою чергу обумовлює поширення загальних принципів судочинства на доказову діяльність. Для доказування як діяльності справедливим буде те, що тією чи іншою мірою діють усі без винятку принципи цивільного процесуального права [6]. Однак доказування є специфічною діяльністю і в судовому процесі представляє собою різновид пізнавальної діяльності. А така діяльність, своєю чергою, має ряд властивостей, одна з яких полягає в тому, що вона є ретроспективною, тобто є зверненою у минуле. Такий стан речей обумовлює висновок щодо існування ряду загальних засад здійснення доказування, відмінних від усіх інших процесуальних дій, що вчиняються під час здійснення судочинства.

Виходячи з таких загальних передумов, визначимося в тому, що практично кожен принцип судочинства викладений у відповідних статтях процесуальних кодексів (наприклад, ст. 2 ЦПК України) у своєму змісті містить складову, яка стосується і реалізується в сфері доказування. Основний зміст загальних принципів кожного виду судочинства викладений у відповідних статтях і, не дивлячись на однакову назву, залежно від виду судочинства може змінюватися. Саме тому не варто визначати зміст таких принципів за схемою універсалізації. Такий підхід може бути виправданим для цивільного та господарського процесів, які на сьогодні є вкрай близькими у своєму правовому регулюванні.

Специфіка доказової діяльності, її комплексність обумовлює існування спеціальних принципів доказування. Такі спеціальні принципи кореспондують з загальними принципами судочинства, частково витікають з них і застосовними є виключно для доказової діяльності. На наш погляд, вони є універсальними для судового доказування в будь-якому судочинстві.

Говорячи про спеціальні принципи доказування як загальні засади здійснення саме цієї специфічної діяльності в судовому процесі, то пропонуємо визначити такі:

1) *Принцип дотримання законодавчо встановлених вимог щодо доказів.* Справа повинні бути вирішена на основі всіх наявних у ній доказів, які є належними, допустимими, достовірними, а в своїй сукупності достатніми.

Суддя не має відволікатися і витрачати процесуальний час на те, аби досліджувати матеріали, які за законом не можуть впливати на рішення у справі, однак подані в якості доказів. Подаються такі матеріали досить часто для того, щоб створити позитивне чи, навпаки, негативне враження про певну особу – учасника справи. Окрім того учасники справи, які презюмуються (здебільшого) як такі, що не є фахівцями в галузі права, можуть через свою необізнаність подати докази, які не матимуть юридичного значення у цій справі.

В основу судового доказування мають бути покладені лише ті докази, які мають відношення до справи, можуть сприяти встановленню значущих для справи обставин і виключатися зайві матеріали, які лише захаращують судовий процес.

Допустимість як одна з основних характеристик судових доказів сприяє встановленню законності в цілому в усій правовій системі держави. Справедливим є те, що не беруться до уваги докази, які отримані з порушенням

встановленого законом порядку. Лише здобуті законним шляхом матеріали можуть стати доказами, бути дослідженими в якості судових доказів і можуть покладені в основу судового рішення.

Лише достовірна інформація може бути доказом, інакше порушується вся ідея судового доказування. Доказування потрібне для того, щоб відтворити події минулого для суду. Мета доказування – з'ясування дійсних обставин справи. Хоча зрозумілим є те, що встановлення абсолютної істини, є неможливим, тим не менш, вимога щодо достовірності доказів – є запорукою того, що у справі буде встановлено найбільш наближену до дійсності ситуацію.

У своїй сукупності докази мають бути достатніми для обґрунтування суддівської позиції у справі, висловленої в резолютивній частині рішення.

Визначений принцип дотримання законодавчо встановлених вимог щодо доказів безсумнівно існує в законодавстві та реалізовується в судовій практиці. Неухильне його застосування усіма суб'єктами процесу сприяє досягненню мети доказування, а отже і виконанню завдання судочинства.

2) *Принцип взаємосприяння учасників справи та суду у процесі доказування.* При відносній автономії у здійсненні доказування і сторони, і суд є взаємозалежними. Сторони повинні сприяти суду у встановленні фактичних обставин справи, але й суд також має забезпечувати можливість сторонам реалізувати своє право подати докази, взяти участь у їх дослідженні а також інші права у сфері доказування.

Щодо сприяння сторонами суду у досягненні точного визначення фактів цей принцип реалізується у відповідних процесуальних обов'язках сторін. Так, відповідно до ч. 2 ст. 43 ЦПК України учасники справи зобов'язані, серед іншого, сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи; подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази. Така ж норма має місце в ч. 2 ст. 42 ГПК України та ч. 2 ст. 44 КАС України.

Складовою змісту принципу змагальності є положення щодо того, що суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених процесуальними законами. Сприяння суду сторонам та іншим учасникам справи у доказуванні полягає у існуванні та функціонуванні таких процесуальних інститутів як витребування доказів, забезпечення доказів, судові доручення. Відповідно до ст. 84 ЦПК України учасник справи, у разі неможливості самостійно надати докази, вправі подати клопотання про витребування доказів судом. У разі задоволення клопотання суд своєю ухвалою витребує відповідні докази і тим самим включає відповідні процесуальні механізми щодо отримання такого доказу і представлення його суду.

3) *Принцип врахування природи доказу, в тому числі при встановленні процедури його дослідження та при здійсненні дослідження та оцінки.*

Важливе практичне значення чіткого та повного визначення засобів доказування як форми доказу в судовому процесі полягає в тому, що це дозволяє найоптимальнішим чином виписати процедуру дослідження кожного окремого взятого засобу доказування з урахуванням особливостей форми втілення доказової інформації. Процесуальне законодавство встановлює окремі процедури дослідження різних засобів доказування, що враховують особливості та характеристики джерела. Так, для дослідження показань свідків встановлена процедура передбачає попередження свідка про кримінальну відповідальність за відмову від дачі показань та за завідомо неправдиві показання, допит свідка безпосередньо в судовому засіданні, порядок допиту свідка сторонами та судом та інші моменти. Весь порядок дослідження такої форми доказу спрямований на збалансованість переваг та недоліків джерела інформації і враховує специфіку показань свідка як особистого джерела інформації, створюючи відповідний психологічний фон для отримання достовірної інформації. Як правильно зазначається, виходячи з джерела та його специфіки визначається і спосіб доведення інформації до суду, її дослідження та оцінки [7, с. 65].

Цей принцип має бути орієнтиром не тільки для практичної діяльності, але й для законодавця при розробці та втіленні норм, що стосуються судового доказування.

Визначено, що спеціальними принципами судового доказування є принцип дотримання законодавчо встановлених вимог щодо доказів; принцип взаємосприяння учасників справи та суду у процесі доказування; принцип врахування природи доказу, в тому числі при встановленні процедури його дослідження та при здійсненні дослідження та оцінки. Звичайно, що такий перелік не є безспірним, однак враховує основні засади доказування, які на сьогодні реалізуються в судових процесах.

Список бібліографічних посилань

1. Юдин Э. Г. Деятельность и системность // Системные исследования: ежегодник. М., 1976. С. 14.
2. Таранова Т. С. Доказательственное право как элемент системы права. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2. С. 178–184.
3. Курс цивільного процесу : підручник / Комаров В. В. та ін. ; за ред. В. В. Комарова. Харків, 2011. 1352 с.
4. Таранова Т. С. К вопросу о принципах доказывания в гражданском судопроизводстве (на примере Республики Беларусь). *Університетські наукові записки*. 2006. № 3–4. С. 139–148.
5. Нахова Е. А. К вопросу о принципах доказательственного права в гражданском судопроизводстве. *Вестник Саратовской государственной академии права*. 2010. № 6. С. 134–136.
6. Штефан А. Принципи доказування у цивільному процесі. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2015. № 3. С. 32–38.
7. Хуан Сян. Судебные доказательства в гражданском процессе (опыт сравнительного правоведения на примере России и Китая). М. : Городец, 2009. 96 с.

Одержано 29.10.2019